

Eschatológia a katechon v Druhom liste Solúnčanom

Milan Hrabovský

HRABOVSKÝ, M: Eschatology and Katechon in the Second Epistle to the Thessalonians. *Studia Aloisiana* 1/2025.

This paper explores the complex eschatological vision of the Second Epistle to the Thessalonians (*2 Thess*), focusing on the enigmatic concept of *katechon* and its implications for understanding the interplay between theology, history, and politics. The study examines the theological significance of *katechon* as a force delaying the final revelation of the “man of lawlessness” and the Parousia, offering an analysis of its historical, political, and metaphysical interpretations. By tracing interpretations from early Christian thinkers to contemporary political theorists such as Carl Schmitt and Giorgio Agamben, the paper reveals how the notion of *katechon* serves as a hermeneutical key to reading crises in both religious and secular contexts. The discussion highlights how eschatological expectations in *2 Thess* were not merely future-oriented but profoundly shaped early Christian conceptions of historical time, order, and the role of political power. Ultimately, the article argues that *katechon* provides a framework for understanding the persistent reactivation of eschatological themes in modern political ideologies, where religious narratives of the end are transformed into secular visions of history, authority, and redemption.

Keywords: Second Thessalonians, eschatology, katechon, Parousia, apocalypticism, political theology, Carl Schmitt, historicism, early Christianity, theological hermeneutics

Úvod: hermeneutika krízy

Druhý list Solúnčanom (*2Sol*) obsahuje len tri kapitoly. Krátka apokalypticko-eschatologická pasáž z druhej kapitoly (2, 1-12) sa však už takmer dve tisícročia nachádza v centre pozornosti biblistov a exegétov.¹ Mimoriadny záujem o Druhý list Solúnčanom vyvoláva opis udalostí a znamení, ktoré spre-

¹ MATTER, A. E. (ed.): *Second Thessalonians. Two Early Medieval Apocalyptic Commentaries*. Kalamazoo, Michigan : Medieval Institute Publications, 2001, s. 1 – 2.

vádzajú Druhý príchod Krista (parúziu) a s ním spojený koniec času a sveta. Na rozdiel od Prvého listu Solúnčanom (1SoI), ktorý parúziu charakterizuje ako nečakanú udalosť prichádzajúcu „ako zlodej v noci“ (5, 2), Druhý list Solúnčanom ju opisuje podrobnejšie. Hoci stále záhadne, predsa len ako proces postupného naplňovania konkrétnych udalostí. Tieto udalosti rámcuje kontext celosvetovej krízy, ktorej súčasťou bude odpadnutie od Boha, zjavenie Anti-krista, rozmach nezákonnosti, všeobecný úpadok morálky, celosvetový chaos a deštrukcia, príchod Krista, finálne zúčtovanie, víťazstvo Krista a napokon koniec času i sveta.

Tieto závažné teologické motívy však prekročili hranice biblistiky. V druhej polovici 20. storočia sa listy apoštola Pavla stali predmetom prevkypivo intenzívneho filozofického záujmu. Filozofi ako Carl Schmitt, Martin Heidegger, Jacob Taubes, Jacques Derrida, Alain Badiou, Giorgio Agamben či Slavoj Žižek poukazovali na to, že Pavlove teologické myšlienky majú zásadný význam aj pre analýzu politického života a moci.² Úvahy o tom, ako politickou mocou zabrániť prepuknutiu násilia, chaosu a deštrukcie, nasmerovali týchto mysliteľov k Druhému listu Solúnčanom. V tomto kontexte sa o Druhý list Solúnčanom začal zaujímať filozof a právnik Carl Schmitt, ktorého výklad viedol k tomu, že okolo tohto listu vznikol rozsiahly korpus politologickej a filozofickej literatúry. Podľa Sergeja Prozorova dokonca zaradila Schmittova interpretácia tento list medzi „jeden z najdôležitejších politických textov v západnej tradícii“.³

Schmittovo čítanie Druhého listu Solúnčanom možno považovať za dôkaz prevahy interpretácie nad faktami. Prispôbil si myšlienkový svet tohto listu vlastným úvahám o potrebe totálneho autoritatívneho štátu. Práve Schmittov príklad premeny biblického textu na vplyvnú politickú ideu ma podnietil k napísaniu tejto štúdie. Schmitt pochopil, aký význam má Druhý list Solúnčanom pre modernú politiku. Počas veľkých kríz a konfliktov modernity – napriek sekularizácii Západu – sa apokalyptické a eschatologické témy tohto listu opätovne aktivizujú. Teologické motívy Druhého listu Solúnčanom sa ukazujú ako kľúčové pre „hermeneutiku kríz moderných spoločností“. Inými slovami, tento list nám umožňuje lepšie porozumieť tomu, ako sekulárne spoločnosti interpretujú vlastné krízy.⁴

Nie každá moderná kríza má apokalyptický charakter. Moderné spoločnosti sa k biblickým obrazom konca sveta vracajú predovšetkým v časoch, keď krízu vnímajú ako zásadný dejinný zlom. V obdobiach neistoty sa ukazuje, že apokalyptické a eschatologické motívy zo sekulárneho Západu nezmizli. Naopak, premietajú sa do politických diskurzov, ktoré naďalej ovplyvňujú myslenie moderných spoločností.

Druhý list Solúnčanom ponúka rámec na pochopenie cyklického návratu apokalyptických a eschatologických tém v politickom diskurze moderného

2 CAPUTO, J. D – ALCOFF, L. M. (eds): *St. Paul among the Philosophers*. Indiana University Press, 2009.

3 PROZOROV, S.: The katechon in the age of biopolitical nihilism. In: *Continental Philosophy Review*, 45, 2012, s. 483 – 484.; HRABOVSKÝ, M.: K problému katechon v politickej teológii Carla Schmitta. In: *Studia Aloisiana*, 12(1), 2021, s. 41 – 55.

4 NAGEL, A.: *Corona und andere Weltuntergänge: Apokalyptische Krisenhermeneutik in der modernen Gesellschaft*. Transcript Verlag, 2021, s. 7.

Západu. Naznačuje, že sekularizácia neznamená úplné odstránenie náboženských motívov a pojmov, ale skôr ich transformáciu na svetské interpretácie poriadku, moci, authority a záchrany pred chaosom.

Som presvedčený, že na pochopenie toho, ako sa môže biblický text premeniť na politický, je nevyhnutné oboznámiť sa s myšlienkovým svetom Druhého listu Solúnčanom. Z tohto dôvodu som si zvolil metódu písania, ktorej cieľom bolo poskytnúť čitateľovi „manuál“, umožňujúci pochopiť Druhý list Solúnčanom v kontexte hermeneutiky krízy. Osobitnú pozornosť som venoval eschatologickej tematike víťaznej nádeje a fenoménu katechonu – ako niekoho (niečoho), kto alebo čo „spomaľuje“ alebo „brzdí“ čas Druhého príchodu Krista a s ním súvisiaci koniec času.

Kedže mojou motiváciou bolo vytvoriť hutný prehľad kľúčových teologických tém Druhého listu Solúnčanom, nevenoval som sa dôkladnému rozboru týchto tém v dejinách exegézy. Zameral som sa predovšetkým na sekundárnu literatúru, aby som poskytol priestor čo najširšiemu spektru odborníkov a odborníkov.

Kto napísal 2Sol?

Približne sedemnást storočí sa 1Sol a 2Sol považovali za autentické Pavlove listy. Situácia sa zmenila až príchodom historickej kritiky v 18. storočí, ktorá vzniesla otázky o pravosti 2Sol.⁵ Novozákonník Ernest Best výstižne opísal dlhotrvajúci spor biblistov o autorstvo 2Sol: „Ak by sme mali k dispozícii len 2Tes, máloktorý učenec by pochyboval o tom, že ho napísal Pavol, ale keď sa 2Tes postaví vedľa 1Tes, objavia sa pochybnosti.“⁶ Otázka autenticity 2Sol zostáva stále otvorená. Uvediem preto iba najvážnejšie výhrady voči autorstvu Pavla.⁷

Proti autenticite, teda že list napísal apoštol Pavol, paradoxne svedčí prílišná podobnosť 1Sol a 2Sol. Táto podobnosť podporuje domnienku mechanického kopírovania, odpisovania a závislosti od 1Sol. Prečo by Pavol kopíroval sám seba? Prvým riešením je, že veľká podobnosť listov súvisí s krátkym časovým odstupom medzi napísaním 1Sol a 2Sol. Druhým, že 2Sol je výsledkom spojenia viacerých autentických Pavlových listov.⁸

5 TOOTH, S.: *Suddenness and Signs. The Eschatologies of 1 and 2 Thessalonians*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2024, s. 1.

6 BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*. New York : Harper and Row, 1972, s. 37.

7 Pre podrobný prehľad námietok voči Pavlovmu autorstvu pozri: BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 37–59; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 121–131, 166–188; KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*. Grand Rapids : Zondervan, 2023, s. 102–119.

8 BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 37; GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*. Cascade Books, 2016, s. 30–34; POKORNÝ, P.: *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha : Vyšehrad, 1993, s. 169; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians: Through the Centuries*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2011, s. 12; MARSHAL, I. H.: *1 and 2 Thessalonians*. NCB. Grand Rapids : Eerdmans, 1983, s. 30–31; MURPHY-O’CONNOR, J.: *Paul: A critical life*. Oxford : Clarendon Press, 1996, s. 111.

Ďalšia námietka sa týka štýlu a historickosti. Každý autor má svoj štýl a *2Sol* obsahuje výrazy ako „dobrá nádej“ (*elpida agathén*, 2,16) alebo „večná útecha“ (*paraklésin aiónian*, 2,16), ktoré sa v iných Pavlových listoch nevyskytujú. Autor tiež zdôrazňuje, že list napísal „vlastnou rukou“. Navyše sa odvoláva na „tradíciu“, čo poukazuje na rozvinutejšie obdobie kresťanstva. Na druhej strane odvolávanie sa na „vopred povedané“ patrí medzi opakované motívy v Pavlových listoch a Pavol pridával výraz „vlastnou rukou“ ako znak pravosti ku každému listu.⁹

Najväčšia námietka smeruje k teologickým rozdielom. V *1Sol* kladie Pavol eschatologický dôraz na Ježišov nečakaný návrat. V *2Sol* sa tento dôraz zásadne mení. Autor píše o oddialení parúzie a tvrdí, že pred jej príchodom sa musí odohrať séria apokalyptických udalostí.¹⁰ Námietka však znie, že Pavol písal svoje listy ako akútne riešenia problémov, v ktorých korigoval a vysvetľoval vlastné slová, upokojoval a povzbudzoval.¹¹ Zmena eschatologického dôrazu v *2Sol* tak mohla byť reakciou na nové problémy. Ako upozorňuje John Barclay, apokalyptici sú „úskočné povahy“. Ich názory len zriedkavo vykazujú konzistentnosť a často ponúkajú protichodné scenáre konca sveta, či rozporné tézy o blízkej budúcnosti.¹²

Riešenie otázky autenticity *2Sol* nie je len okrajovým sporom medzi úzko špecializovanými odborníkmi. Má zásadné teologické dôsledky. Ak bol list napísaný okolo roku 70 n. l., jeho cieľom mohlo byť vymedzenie sa voči ranému gnosticizmu. V tomto kontexte mohol slúžiť ako protiargument voči gnostickému odmietaniu významu historických udalostí, keďže list zdôrazňoval historickú realitu Kristovho návratu. Na druhej strane, ak vznikol okolo roku 100 n. l., mohol byť určený na povzbudenie prenasledovaného spoločenstva, a zároveň ako korekcia prehnaných eschatologických očakávaní bezprostrednej parúzie.¹³

Dva nedávne komentáre z rokov 2023 a 2024 tvrdia, že existujú presvedčivé dôkazy o tom, že autorom *2Sol* bol Pavol.¹⁴ Ani tieto komentáre však nemožno považovať za definitívne uzavretie dlhodobého sporu o Pavlove

9 GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 30 – 34; MARSHAL, I. H.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 30 – 31; MURPHY-O'CONNOR, J.: *Paul the Letter-Writer. His World, His Options, His Skills*. Collegeville, Minnesota : The Liturgical Press, 1995, s. 7; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 13; KEITH, CH.: In: *My Own Hand : Grapho-Literacy and the Apostle Paul*. In: *Biblica*, 89, 2008, s. 42.

10 GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 30 – 34; DUNN, J. D. G.: *The Theology of Paul the Apostle*. Michigan, Cambridge : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998, s. 298 – 299; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 14; FREED, E. D.: *The Apostle Paul and his Letters*. London, Oakville : Equinox, 2005, s. 57; FOSTER, P.: Who Wrote 2 Thessalonians? A Fresh Look at an Old Problem. In: *Journal for the Study of the New Testament*, 35(2), 2012, s. 154 – 155; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 115 – 116.

11 GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 9; POKORNÝ, P.: *Literární a teologický úvod do Nového zákona*, s. 154 – 155.

12 BARCLAY, J. M. G.: Conflict in Thessalonica. In: *The Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 55(3), 1993, s. 525; GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 30 – 34; BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 53; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 116 – 117.

13 BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 56 – 59; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*. Sacra Pagina. Minnesota : Liturgical Press, 2007, s. 342 – 343; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 111.

14 KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 75, 113; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 100, 114, 189, 200.

autorstvo. Vzhľadom na to, že tieto diskusie zatiaľ neprenikli do širšieho povedomia, v texte som zvolil formulácie, ktoré autorstvo listu pripisujú Pavlovi.

Ak teda list napísal Pavol okolo roku 50 – 52 n. l., potom sa eschatológia stáva ústredným aspektom jeho teológie vo vzťahu k životu a prežívaniu kresťanských komunit. V tomto prípade by *2Sol* vznikol ako reakcia na narastajúce prenasledovanie kresťanov v Solúne, ktorí preto očakávali parúziu ešte počas svojho života. Ak Solúnčania uverili, zvedení falošným listom, že Pánov deň (*hé hémera tu Kyriu*) už nastal, potom im Pavol poskytol špecifickú „pastorálnu eschatológiu“ a apokalyptický interpretačný rámec, v ktorom sa sociálne vylúčenie chápalo ako predzvesť blížiaceho sa súdu a potrestania vinníkov.¹⁵

Dôvody napísania *2Sol*

Hneď v úvode *2Sol* sa dozvedáme o Pavlových dôvodoch napísania listu. Solúnčania čelili prenasledovaniu a súženiam. Ich situácia sa od *1Sol* dokonca ešte zhoršila. Solúnski kresťania sa vyznaním Ježiša ako Mesiáša stiahli z miestnych náboženských obradov, odmietli modly aj rímsky cisársky kult. V *1Sol* Pavol prejavil starosť o ich „vieru“ (*pistis*). V kontexte utrpenia a útlaku však nespochybňoval ich vieru v bežnom zmysle slova. Išlo mu skôr o *pistis* ako zachovanie si dôvery, vernosti a oddanosti Mesiášovi. Druhým problémom bola smrť niektorých členov cirkvi (*1Sol* 4, 13), keďže Solúnčania očakávali, že sa parúzie dožijú. Smrť členov cirkvi ich preto znepokojila. V *1Sol* ich Pavol upokojuje tvrdením, že Pánov príchod príde nečakane – ako „zlodej v noci“ (5, 1).¹⁶

V *2Sol* sa dôraz na nečakaný a neznámy príchod Krista radikálne mení. Zmena je natoľko výrazná, že miestami pôsobí, akoby sme čítali list od iného autora. Solúnska komunita uverila, že „Pánov deň“ už nastal, pretože bola zvedená listom, ktorý sa neprávom vydával za Pavlov (*2Sol* 2, 2-3). Znepokojení Solúnčania v očakávaní blízkej parúzie opúšťali svoje svetské povinnosti, odmietali pracovať a prežívali najmä z almužien. Niektorí upadali do apatie, iní žili v neustálom napätí z očakávania Pánovho dňa.¹⁷

15 BARCLAY, J. M. G.: Conflict in Thessalonica, s. 519, 518, 525, 528; GUPTA, N. J.: 1 – 2, s. 30 – 34; BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 54; BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*. Michigan : Zondervan, 2014, s. 326; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 25 – 28; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 200; MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor? Eine Studie zu Inhalt und Struktur der Politischen Theologie Carl Schmitts*. Marburg : Tectum Verlag, 2000, s. 188.

16 GUPTA, N. J.: 1 – 2 Thessalonians, s. 13 – 21; BARCLAY, J. M. G.: Conflict in Thessalonica, s. 526 – 530; BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 81 – 85; BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 279 – 280, 312; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 32; HERIBAN, J.: *Úvody do Starého i Nového zákona s výberovou a tematicky zoradenou bibliografiou*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1997, s. 398; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 16.

17 BARCLAY, J. M. G.: Conflict in Thessalonica, s. 512 – 530; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 342 – 343; JOHNSON, A.: *1 and 2 Thessalonians*. Michigan : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2016, s. 183 – 184; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 86 – 90.

Je pravdepodobné, že Solúnčania pod vplyvom prenasledovania a utrpenia podľahli tzv. eschatologickému omylu. Nesprávna interpretácia 1*So*l ich viedla k presvedčeniu, že „Pánov deň“ predstavuje Boží hnev, namierený proti ich prenasledovateľom, a parúzia je samotným Ježišovým príchodom. Pánov deň (deň Božieho súdu) a parúziu (deň spásy) preto pochopili ako dve samostatné udalosti. Ak sa domnievali, že Pánov deň už začal, museli mať obavy o osud ich blízkych, ktorí neverili v Krista a boli tak bez nádeje.¹⁸ 2*So*l tento eschatologický omyl koriguje: Pánov deň (konečný súd) a parúzia (konečná spása) nastanú v ten istý deň. Podľa „časového rozvrhu“ 2*So*l preto Pánov deň ešte nemohol nastať, keďže sa zatiaľ neuskutočnili kľúčové eschatologické udalosti.¹⁹

Eschatológia a apokalyptika

Druhý príchod Krista patrí k ústredným motívom kresťanstva, pretože prináša zásadnú premenu sveta, času a dejín – teda „posledných“ alebo „záverečných vecí“ (*ta eschata*). Samotný výraz *eschatológia*, ktorý tieto udalosti opisuje, je však relatívne nového pôvodu. Vznikol až v roku 1644 v diele luteránskeho teológa Philippa Heinricha Friedlieba. Eschatológia je neologizmus – „umelý“ pojem, ktorý nepoznal ani Pavol, ani iní novozákonní autori. Friedlieb ho zaviedol ako zastrešujúci pojem pre posledné „veci“: parúziu, posledný súd, vzkriesenie mŕtvych, završenie vekov, peklo a večný život. Všetky tieto „posledné veci“ spája jedna charakteristická črta – odohrajú sa v budúcnosti a zásadne premienia to, čo dnes vnímame ako prítomnú realitu. Premenia náš historický aj „emocionálny čas“ tak radikálne, že môžeme hovoriť o „konci času“ a zrode novej reality. Eschatológia teda neoznačuje „koniec“ v bežnom zmysle slova. Nejde o definitívne ukončenie času, ale o jeho zásadnú premenu.²⁰ Čas bude pokračovať – avšak v podobe, ktorú si dnes nedokážeme predstaviť.²¹

Rovnako ako eschatológia, aj pojem apokalyptika je moderný neologizmus. Vznikol až v 19. storočí, keď ho v roku 1835 zaviedol Gottfried Christian Friedrich Lücke s významom „odhalenie“ alebo „zjavenie“. Spočiatku označoval

18 BARCLAY, J. M. G.: Conflict in Thessalonica., s. 527 – 528; KIM, S. – BRUCE, F. F.: 1 & 2 Thessalonians, s. 374 – 381, 416 – 422.

19 TOOTH, S.: Suddenness and Signs, s. 88 – 89, 103 – 108; KIM, S. – BRUCE, F. F.: 1 & 2 Thessalonians. Grand Rapids, s. 537 – 539.

20 Pre diskusie o rôznych prístupoch k eschatológii – „dôsledná“ eschatológia (Albert Schweitzer), „realizovaná eschatológia“ (C. H. Dodd), eschatológia ako „záverečná rozhodujúca bitka“ (Oscar Cullmann) – pozri: FREY, J.: New Testament Eschatology – An Introduction: Classical Issues, Disputed Themes, and Current Perspectives. In: WATT, van der J. G. (ed.): *Eschatology of the New Testament and Some Related Documents*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2011, s. 3 – 32; AUNE, D. E.: Early Christian Eschatology. In: *The Anchor Bible dictionary*, Vol 2 D-G. New York : Doubleday, 1992, s. 594 – 609.

21 PETERSEN, D. L.: Eschatology. In: *The Anchor Bible dictionary*, Vol 2 D-G. New York : Doubleday, 1992, s. 575 – 579; FREY, J.: New Testament Eschatology, s. 3 – 32; CICHOCKI, M. A. (2009). The one who restrains. In: *Civitas Studia Z Filozofii Polityki*, (11), 2009, s. 15; TOOTH, S.: Suddenness and Signs, s. 2 – 4.; AUNE, D. E.: Early Christian Eschatology, s. 594 – 609.

špecifický literárny žáner „dvoch epoch“, prevzatý zo Starého zákona. V tomto žánri nadpozemská bytosť odhaľuje vyvolenému človeku transcendentnú skutočnosť „nového veku“. Eschatológia a apokalyptika spolu úzko súvisia, no nie sú totožné. Kým každá apokalyptika obsahuje eschatologický rozmer, nie každá eschatológia musí byť apokalyptická. Rozdiel spočíva v tom, že apokalyptika pracuje s dramatickými víziami zlomu medzi starým a novým vekom, zatiaľ čo eschatológia môže opisovať posledné veci aj bez obrazov katastrofy a konečného zrútenia. Kresťanská viera nemusí byť spojená s víziami deštrukcie sveta. Skôr zdôrazňuje nádej na premenu a naplnenie dejín v Bohu – víziu nového stvorenia, ktoré presahuje triviálny dualizmus medzi starým a novým vekom. Kresťanská eschatológia tak neponúka len obraz konca, ale aj perspektívu nového začiatku.²²

Fundamentálnym kontextom novozákonnej apokalyptiky a eschatológie je dôraz na konajúcu osobu – Krista. Dejiny sa nezavŕšia abstraktným ideologickým procesom, ale premenia sa až druhým príchodom konkrétnej osoby. Vyznanie Ježiša Krista ako Bohočloveka prinieslo kresťanskému chápaniu dejín dynamiku prepojených udalostí: inkarnácie, smrti, zmŕtvychvstania a parúzie. Každá z týchto udalostí sa stala bodom, okolo ktorého osciluje kresťanská skúsenosť času. Takéto chápanie dejín však postavilo raných kresťanov pred závažnú otázku. Mnohí z nich očakávali parúziu ešte počas svojho života, veriac, že už ich generácia zažije „koniec časov“. Druhý príchod Krista však neprichádzal. Nasledujúce generácie kresťanov – vrátane tej našej – preto čelili otázke „meškania“ Krista,²³ respektíve „oneskorenej parúzie“.²⁴

Fenómén „odloženej parúzie“ bol, podľa D. E. Auneho, „najdôležitejším faktorom premeny ranokresťanskej apokalyptiky a eschatológie – od dôrazu na bezprostredné očakávanie konca k nejasnému očakávaniu, ktoré sa posúva do vzdialenejšej budúcnosti“.²⁵ „Oneskorená parúzia“ pramenila kresťanstvo z náboženstva uzavretého časového horizontu jednej generácie na spoločenstvo kráčajúce v ústrety transkozmickejmu, otvorenému času – času, ktorý sa však v neznámom okamihu môže „preklopiť“ do „nového času“. Kresťania tak zmenili bežný, lineárne „odsýpajúci“, čas na procesiu: na duchovné kráčanie v ústrety Druhého príchodu Krista a konečnej spásy.²⁶

Eschatologické chápanie času uisťuje, že „posledné veci“ sa odohrávajú „už teraz“. Ich plné naplnenie – „ešte nie“ – však nastane až pri Kristovej parúzii.²⁷ Tento pohľad viedol k tak radikálnej premene chápania času, že Simon Goldhill píše až o „kresťanskej inovácii času“.²⁸

22 TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 2 – 4; FREY, J.: *New Testament Eschatology*, s. 3 – 32; PETERSEN, D. L.: *Eschatology*, s. 575 – 579; AUNE, D. E.: *Early Christian Eschatology*, s. 594 – 609.

23 DUNBAR, D. G.: *The Delay of the Parousia in Hippolytus*. In: *Vigiliae Christianae*, 37, (4), 1983, s. 313 – 327.

24 FREY, J.: *New Testament Eschatology*, s. 5.

25 AUNE, D. E.: *Early Christian Eschatology*, s. 606.

26 FREY, J.: *New Testament Eschatology*, s. 26.

27 TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 2 – 4.

28 GOLDHILL, S.: *The Christian Invention of Time: Temporality and the Literature of Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2022, s. 5, 7.

Čakanie na Kristovu parúziu odstránilo z vnímania času „neutrálnosť“ a monotónnosť opakovania dní a rokov. Vznieslo do neho eschatologickú orientáciu. „Kresťanský“ čas prestáva byť mechanickým plynutím; parúzia už nie je bezprostrednou udalosťou, ale horizontom, ku ktorému sa cirkev neprestajne pohybuje, nepoznajúc deň ani hodinu jeho naplnenia. V tomto novom časovom rámci *čakanía* dochádza k inštitucionalizácii kresťanstva: rozvíja sa kult, etika a disciplína. Prijíma sa sedemdnňový týždeň, poriadok každodennej modlitby a sviatočný kalendár Vianoc a Veľkej noci.²⁹

Eschatológia viazaná na postavu Krista zásadne zmenila chápanie dejín. Premenila ich na „deterministickú“ šípku, smerujúcu k bodu, kde konkrétna osoba – Kristus – dejiny definitívne završí. Tento eschatologický „odsun“ priniesol novú predstavu budúcnosti. Budúcnosť už nie je len pokračovaním prítomnosti, ale „koncom“, v ktorom Boh uskutoční to, čo prisľúbil.³⁰ V tomto kontexte nadobúda pojem *pistis*, zvyčajne prekladaný ako „viera“, nový význam. Nejde už iba o presvedčenie o pravdivosti kresťanského učenia – viera sa stáva aktívnou dôverou, spoliehaním sa na alternatívnu realitu, ktorá ešte nenastala, ale je prisľúbená v budúcnosti.³¹

Z týchto dôvodov nie je kresťanská eschatológia len „teologickou špekuláciou“. Nachádza sa v samotnom centre kresťanskej viery³² – a to z mimoriadne závažného dôvodu: je formou teodícey a poskytuje orientáciu v časoch krízy. Keď prichádzajú prenasledovania, krízy, konflikty alebo pochybnosti, eschatológia ponúka rámec, v ktorom možno chápať súčasné udalosti v perspektíve nadchádzajúcej budúcnosti.³³

A práve strach kresťanských komunít v Solúne, že môžu zomrieť pred parúziou, bol jedným z dôvodov napísania *2Sol*.³⁴ Pavol v *2Sol* čelil zásadnej otázke: ako zosúladiť historický čas, v ktorom žili kresťanské komunity, s časom Božieho príchodu? *2Sol* neponúkol presný časový harmonogram parúzie. Ukázal však, že čakanie nie je prázdny obdobím, ale časom rastu, viery a vytrvalosti. Eschatológia tohto listu sa stala praktickým sprievodcom, prítomnosťou – nádejou, ktorá prekonáva strach z neistoty, kríz a smrti.³⁵

Eschatológia v *2Sol* 2, 1-12

Na rozdiel od *1Sol* opisuje *2Sol* eschatológiu ako zložitejší proces. Parúzia tu nie je bezprostrednou udalosťou, ale sledom apokalyptických udalostí,

29 GOLDHILL, S.: *The Christian Invention of Time*, s. 8, 13 – 14, 96; CICHOCKI, M. A. (2009). The one who restrains, s. 30.

30 FOSTER, P.: Who Wrote 2 Thessalonians? s. 152; MENKEN, M. J. J.: *2 Thessalonians*. London and New York : Routledge, 2002, s. 50 – 51.

31 GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 2.

32 FREY, J.: New Testament Eschatology, s. 21.

33 TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 2 – 4.; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 17; MENKEN, M. J. J.: *2 Thessalonians*, s. 51.

34 GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 14.

35 CICHOCKI, M. A. (2009). The one who restrains, s. 15.

ktoré jej budú v neznámom čase predchádzať. Apokalypticko-eschatologická stať z 2Sol 2, 1-12:

„Prosíme vás, bratia, ohľadom príchodu (parúsias) nášho Pána Ježiša Krista a nášho zhromaždenia okolo neho, aby ste sa nedali ľahko vyvieť z rovnováhy ani zastrašiť – či už duchom, alebo slovom, alebo listom, údajne od nás – akoby už nastal Pánov deň (hé hémera tu Kyriu). Nech vás nikto nijakým spôsobom nezvedie, lebo najprv musí prísť odpadnutie (apostasias) a musí sa zjaviť človek nezákonnosti (anthrópos tés anomias), syn zatratenia (hó hyios tés apóleias), ktorý sa postaví nad odpor a povýši nad všetko, čo sa nazýva Bohom alebo čomu sa vzdáva pocta; dokonca usadne v Božom chráme a bude sa vydávať za Boha. Nepamätáte sa, že som vám to hovoril, ešte keď som bol u vás? A teraz viete, čo ho zadržiava (to katechon), aby sa zjavil v určenom čase. Lebo tajomstvo nezákonnosti (mystérion tés anomias) už pôsobí; ale len skryte, kým nebude odstránený ten, čo ho tomu zabraňuje (hó katechón). Potom sa zjaví ten bezbožník, ktorého Pán Ježiš odstráni dychom svojich úst a zničí svojím slávnym príchodom; toho, ktorý v pôsobení satana, s veľkou mocou, znameniami a lživými zázrakmi a so všetkým klamom nepravosti bude zvädzať tých, čo smerujú do záhuby, pretože neprijali lásku k pravde, aby mohli byť spasení. A preto Boh na nich zosiela silu bludu, aby verili lži a boli odsúdení všetci, čo neuverili pravde, ale obľúbili si nepravosť.“³⁶

V hrubom náčrte vyzerá chronológia apokalypticko-eschatologických udalostí v 2Sol nasledovne.

Apostáza

Prvým znakom prichádzajúcich apokalyptických udalostí bude *apostasias* – „odpadnutie“, a to ako v politickom zmysle (proti verejnému poriadku udržiavanému vládou), tak aj v náboženskom zmysle (proti Bohu). Bol Pavol natoľko pesimistický, že predpokladal odpadnutie kresťanov? V 1Sol je presvedčený o ich vytrvalosti a viere (1,3).³⁷ Hypoteticky by sa mohlo jednať o zvedenie veriacich falošným prorokom (eschatologické odpadnutie), o židovské odmietnutie monoteistickej tradície a kresťanského Mesiáša, alebo o všeobecný morálny rozklad. V tomto poslednom význame by *apostáza* mohla znamenať všeobecnú vzburu ľudstva proti Bohu Stvoriteľovi – vzburu, ktorá povedie

³⁶ Preklad podľa gréckeho textu v *Novum Testamentum Graece* (Nestle-Aland, 27 vydanie) s prihliadnutím na katolícky preklad (SSV, 2011) a český ekumenický preklad (Česká biblická společnost, 2011).

³⁷ BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 282 – 283.

k celosvetovému chaosu sprevádzanému modloslužbou, nemorálnosťou, nespravodlivosťou a utrpením.³⁸

„Človek nezákonnosti“

Následne po apostázii sa odhalí (*apokalypsis*) tajomná postava, ktorú *2Sol* opisuje viacerými výrazmi. Prvým je „človek nezákonnosti“ (*anthrōpos tēs anomias*) – vzbúrenec proti Božiemu zákonu. Nie je to samotný Satan ani nadprirodzená bytosť; skôr pripomína falošného proroka, ktorý klame a zvádza. Druhým pomenovaním je „syn zatratenia“ (*hyios tēs apóleias*), čo môže naznačovať jednak oblasť jeho pôsobnosti (skaza a deštrukcia), alebo odkazovať na jeho nevyhnutný osud – záhubu a večné zatratenie (rovnaké pomenovanie použil Jn 17, 12 na Judáša). Ďalším pomenovaním je „opozíčník“ (*ho antikeimenos*) – odporca, ktorý sa stavia proti všetkému posvätnému. S tým súvisí aj výraz „sebapovyšovateľ“ (*hyperairomenos*), označujúci jeho arogantné povýšenie sa nad všetko spojené s Bohom. Nakoniec zaujme miesto v Božom chráme a bude sa vydávať za Boha. Otázka, o aký chrám ide, však zostáva otvorená. Mohlo ísť o Chrám v Jeruzaleme (ak bol *2Sol* napísaný okolo roku 50 n. l.), alebo o samotnú Cirkev. Druhý výklad prijali protestantskí teológovia vo vzťahu k pápežovi. „Človek nezákonnosti“ bol neskôr stotožnený s Antikristom, hoci Pavol ho takto vyslovene nenazval. Je preto možné, že práve *2Sol* poskytol prvý podklad pre koncipovanie tejto postavy. Z *2Sol* nie je možné presne určiť, koho mal Pavol na mysli – vieme však, že Solúnčania rozumeli tomu, o čom Pavol písal (*2Sol* 2, 6).³⁹

Podľa *2Sol* bude moc tejto postavy podopretá „dielami“ Satana. Ide teda o jeho spojenca. Využije všetky dostupné prostriedky: moc, znamenia, falošné zázraky a silu bludu. Pomocou nich privedie do záhuby tých, ktorí odmietli pravdu. Táto záhuba nebude len symbolická. Grécke sloveso *apollymi*, použité pre „záhubu“, má viacvrstvový význam – označuje fyzické zničenie, stratu života aj duchovnú skazu.⁴⁰

38 BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 313 – 314; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 326, 351 – 352; JOHNSON, A.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 186 – 187; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 92 – 93; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 213; KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 563 – 566.

39 BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 283 – 290; BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 314 – 317; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 326 – 329, 349 – 350; JOHNSON, A.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 182 – 189; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 93 – 97; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 213 – 217; KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 567 – 573.

40 RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 334 – 335, 350; JOHNSON, A.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 196 – 199; KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 579 – 580.

„Tajomstvom nezákonnosti“

Celú túto „schému“ – apostáza, aktivity „človeka nezákonnosti“, záhuba – nazýva *2Sol* „tajomstvom nezákonnosti“ (*mystérion tés anomias*). Ak však Solúnčania vedeli, o čom Pavol hovoril, potom je toto tajomstvo tajomstvom len pre „outsiderov“. Táto utajená vzbura je už aktívna, no v jej úplnom prejavení bráni tajomná „brzda“. Pavol opisuje túto „brzdu“ ako niečo (*to katechon*) alebo niekoho (*hó katechón*). Tento záhadný zadržávajúci prvok hrá kľúčovú úlohu v odklade parúzie. Kým pretrváva, identita „človeka nezákonnosti“ zostáva skrytá. Historický čas sa ešte nenaplnil, pretože finálny konflikt nemôže nastať. Až po odstránení tejto „brzdy“ dôjde k odhaleniu, parúzii a konečnej konfrontácii. Kedy dôjde k odstráneniu katechonu? *2Sol* používa slovo *kairos* – teda vhodný, náležitý či Bohom určený čas.⁴¹

2Sol uvádza, že po odstránení katechonu zničí Kristus pri svojom Druhom príchode tohto protivníka dychom svojich úst. Nie silou zbraní, ale samotným slovom – prítomnosťou pravdy. Táto finálna konfrontácia tak nepredstavuje len fyzické víťazstvo, ale úplné a definitívne odhalenie lži a jej zničenie.

Pistis

Cieľom Pavla bolo obnoviť *pistis* – dôveru kresťanov v Solúne. *2Sol* uisťuje veriacich, že ak zostanú pevne zakotvení v Kristovi, budú zoči-voči apokalyptickým udalostiam v bezpečí. Prežijú prichádzajúci Boží hnev a „strana“ bezprávia bude nakoniec rozdrvená. Zároveň však list jasne naznačuje, že pred parúziou sa situácia zhorší. Nastane opadnutie, vzbura a neposlušnosť. Objavia sa falošné zázraky a na scénu vstúpi falošný „boh“ – anonymná postava „človeka nezákonnosti“. Tieto udalosti budú pôsobiť desivo, keďže narušia bežný poriadok a prehĺbia existenciálnu neistotu. Samotná parúzia nebude pokojnou udalosťou. Bude ju sprevádzať sled dramatických a znepokojujúcich javov, ktorých vyvrcholením bude záverečná konfrontácia, v ktorej Kristus zvíťazí a odstráni všetky prejavy nezákonnosti. *2Sol* zdôrazňuje, že táto konfrontácia je nevyhnutná – pred úplným zavŕšením dejín musí dôjsť k odhaleniu pravdy a konečnému rozlíšeniu medzi spravodlivosťou a bezprávím.

V tejto perspektíve nie je eschatológia *2Sol* len varovaním pred budúcimi hrozbami, ale predovšetkým posolstvom nádeje. Pavol ponúkol víziu, v ktorej sa prítomný strach a chaos stávajú súčasťou cesty k definitívnemu víťazstvu Krista a k novej realite, kde pravda a spravodlivosť budú plne zjavné.⁴²

⁴¹ BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 292 – 293; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 329 – 331.

⁴² GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 26 – 29; BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 274.

Prísne vzaté, Kristovo „obnovenie rovnováhy“ nebude konečnou, ale skôr predposlednou udalosťou. Apokalyptický konflikt nie je posledným slovom dejín. Parúzia, hoci sprevádzaná utrpením a hnevom, slúži len ako „predskokan“ finálnej eschatologickej spásy. Skutočné zavŕšenie prichádza až s vytvorením nového neba a novej zeme. Až z trosiek apokalyptickej bitky sa vynoria skutočné „posledné veci“: spravodlivosť, harmónia a pokoj novej reality. Táto záverečná etapa ukazuje, že kresťanská eschatológia nekončí katastrofou. Naopak – vedie k plnosti života, kde bolesť, klamstvo a smrť už nemajú svoje miesto. Parúzia tak predstavuje kľúčový, no stále len prechodný bod – okamih, ktorý otvára cestu k definitívnemu a trvalému zjednoteniu všetkého v Bohu.⁴³

Eschatológia a katechon

Tajomná „brzda“ (katechon) patrí medzi najdiskutovanejšie témy novozákonnej apokalyptiky a eschatológie. Počas dvetisíc rokov sa objavilo množstvo pokusov o jej výklad – ich počet je natoľko rozsiahly, že ich nemožno všetky vymenovať. Z tohto dôvodu sa sústredím len na niekoľko najvýznamnejších interpretácií. Už vopred však treba zdôrazniť, že žiadna z nich nie je celkom presvedčivá. Tento problém si uvedomoval už svätý Augustín, ktorý v diele *De civitate Dei* (*O Božom štáte*) úprimne priznal, že textu *2Sol 2, 1-12* nerozumie.⁴⁴

Slovo katechon nemá hebrejský ekvivalent a v Novom zákone predstavuje *hapax legomenon* – výraz, ktorý sa vyskytuje iba raz. V texte sa objavuje v dvoch gramatických formách: v strednom rode (*to katechon*) a v mužskom rode (*hó katechón*). Sloveso *katechó* má viacero významov – možno ho prekladať ako vlastniť, brániť, držať, podržať, udržať alebo zadržať, spomaliť. V námorníckom kontexte označuje dovedenie lode k pevnine. V náboženskom prostredí sa spája s udržaním hodnôt, náuky alebo postojov, čo tvorí základ pre pojem *katechéza*. Forma v strednom rode (*to katechon*) umožnila spájať katechon s rôznymi podobami zákona a poriadku ako stabilizačných síl v dejinách. Naopak, mužský rod (*hó katechón*) naznačuje personálnu rovinu – konkrétnu osobu alebo moc, ktorá aktívne zadržiava (alebo spomaľuje) príchod parúzie. Prečo Pavol vôbec uviedol dve formy tohto slova? Druhý list Solúnčanom neposkytuje o katechone podrobnosti, pravdepodobne preto, že adresáti listu rozumeli, na čo Pavol narážal (*2Sol 2, 6*).⁴⁵

43 GUPTA, N. J.: 1 – 2 *Thessalonians*, s. 29.

44 AUGUSTINE: *De civitate Dei*. (XX,19) Dostupné online na: <https://www.thelatinlibrary.com/augustine/civ20.shtml> (02.08.2020)

45 BETZ, O.: Der Katechon. In.: *New Testament Studies*, 9, (3), 1963, s. 279; BROMILEY, G. W.: *Theological Dictionary of the New Testament*. Michigan : William B. Eerdmans Publishing Company, 1985, s. 254; HANYŠ, M.: *Apoštol filosofů*. Praha : TOGGA, 2014, s. 147; BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 295 – 296; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 98 – 99; MENKEN, M. J. J.: *2 Thessalonians*, s. 108 – 109.

Tertullianus (155 – 222) zaviedol vplyvnú interpretačnú tradíciu katechon v strednom rode (*to katechon*). Podľa jeho výkladu bol katechon – teda sila, ktorá zdržiava parúziu – Rímska ríša (*Imperium Romanum*). Ríša – alebo všeobecnejšie princíp zákona a poriadku (*law and order*) – zohráva v tomto výklade kľúčovú úlohu: bráni „človeku nezákonnosti“, aby prevzal moc a naplno uvoľnil deštruktívne sily bezprávia. Takéto chápanie katechonu malo hlboké teologické i politické dôsledky.⁴⁶

Rímska ríša (podľa Tertulliana), „svetský štát, ktorému vládnu zbožné kniežatá“ (podľa Martina Luthera) alebo akákoľvek vláda, vnímaná ako symbol moci a poriadku, sa v tejto tradícii mení na „zadržiavajúcu silu“, ktorá bráni svetu pred apokalyptickým rozkladom. V rámci tohto výkladu sa katechon stotožňuje aj s „Mocnárom“ – cisárom, kráľom, iným politickým vodcom, ba dokonca samotným Pavlom – ktorý svojou autoritou obmedzuje a drží na uzde prejavy „tajomstva nezákonnosti“.⁴⁷

Táto interpretácia vytvorila trvalý historický rámec, v ktorom sa katechon spájal s politickým poriadkom, štátom, právom či „Mocnárom“. Podľa tejto línie myslenia nie je existencia moci a autority iba náhodným dejinným javom – nesie eschatologický význam: udržiava a „spomaľuje“ čas, kým nenastane vhodný okamih konečného zúčtovania. Katechon, inštitucionalizovaný v politickom význame, prepožičiava svetským silám poriadku metafyzickú auru a autoritu.⁴⁸

Katechon ako princíp poriadku a práva – teda sila schopná účinne presadzovať stabilitu – zásadne zmenil postoj kresťanstva k politike. Politika prestala byť vnímaná ako neutrálna ľudská činnosť a nadobudla výrazné eschatologické zafarbenie. Politický poriadok sa začal chápať ako nástroj, ktorý udržiava svet pred rozkladom a zadržiava sily chaosu. Podriaďiť sa vláde znamenalo žiť v poriadku sveta, ktorý ustanovil Boh.⁴⁹

Toto chápanie prepájalo svetskú moc s Božím zámerom. Panovníci, zákony a politické štruktúry sa stávali aktívnymi prvkami eschatologickej dynamiky. Udržiavanie poriadku sa nevnímalo len ako praktická nevyhnutnosť, ale aj ako duchovná povinnosť – úsilie o oddialenie bezprávia a rozkladu. Ak pre Tertulliana predstavoval imperialistický *Pax Romana* posilnenie *Pax Christi*, potom si mohla každá budúca imperiálna moc nárokovať katechonickú rolu.⁵⁰

46 BLINDOW, F.: Carl Schmitts Reichsordnung: Strategie für einen europäischen Großraum. Berlin : Akad. Verl., 1999, s. 147; STROBEL, A.: Untersuchungen zum eschatologischen Verzögerungsproblem auf Grund der Spätjüdisch-urchristlichen Geschichte von Habakuk 2, 2 ff, s. 132; RICHARD, E. J.: First and Second Thessalonians, s. 337 – 339; JOHNSON, A.: 1 and 2 Thessalonians, s. 192; TOOTH, S.: Suddenness and Signs, s. 99; KIM, S. – BRUCE, F. F.: 1 & 2 Thessalonians, s. 583 – 574, 590 – 591; MOTSCHENBACHER, A.: Katechon oder Grossinquisitor? s. 192 – 193, 205.

47 BEST, E.: The First and Second Epistles to the Thessalonians, s. 296; BYRON, J.: 1 and 2 Thessalonians, s. 310; RICHARD, E. J.: First and Second Thessalonians, s. 337 – 340; JOHNSON, A.: 1 and 2 Thessalonians, s. 192; TOOTH, S.: Suddenness and Signs, s. 100; THISELTON, A. C.: 1 & 2 Thessalonians, s. 235, 239.

48 NAGEL, A.: Corona und andere Weltuntergänge, s. 135.

49 RICHARD, E. J.: First and Second Thessalonians, s. 338 – 339; MOTSCHENBACHER, A.: Katechon oder Grossinquisitor? s. 205 – 226.

50 BEST, E.: The First and Second Epistles to the Thessalonians, s. 296; HOELZL, M.: Before the Anti-Christ is Revealed: On the Katechontic Structure of Messianic Time. In: BRADLEY, A. – P. FLETCHER,

Výrazne menej politicky zaťažený katechon v strednom rode sa spájal s „plánom Božej spásy“ (Teodoret z Kýru), „láskou kresťanov“ (Lanfrank z Pavie), „hlásaním evanjelia“ (Ján Kalvín) či Duchom Svätým (Ján Zlatoústý), ktorý v rámci Božieho zámeru udržiava dejiny v rovnováhe, až kým nenastane „správny čas“. Tieto výklady boli postupne opustené, pretože bolo ťažké predstaviť si, že práve tieto pozitívne sily by mali byť „odstránené“, aby uvoľnili miesto „človeku nezákonnosti“. V posledných rokoch však získava čoraz väčšiu podporu názor, že katechonom by mohol byť archanjel Michal. Ak archanjel Michal brzdí „človeka nezákonnosti“, robí tak podľa Božieho časového plánu.⁵¹

Nemenej vplyvnú interpretáciu katechonu predstavil africký donatista Tyconius vo svojej knihe *Liber regularum*. Za katechon považoval Cirkev. Podľa Tyconia je Cirkev rozdelená na dve telá: temné (*fusca*), tvorené hriešnikmi, a svetlé (*decora*), tvorené spravodlivými. Toto „pomiešanie“ trvá až do Kristovej parúzie, keď bude „temné telo“ Cirkvi – teda katechon – odstránené. „Človek nezákonnosti“ tak pôsobí aj vnútri Cirkvi a jeho dielo skazy sa skončí až na konci čias, keď bude zničené „temné telo“. Antikrist – „človek nezákonnosti“ – sa teda, podľa Tyconia, nachádza v samotnom strede Cirkvi.⁵²

Bol katechon pre Pavla pozitívnou silou (na strane Boha), alebo silou nepriateľskou voči Bohu? Odpoveď závisí od toho, akú interpretáciu prijmem.

V pozitívnom výklade pôsobí katechon ako zadržávajúca sila, ktorá bráni odhaleniu „človeka nezákonnosti“. Zlé sily sú dočasne spútané a konečný zlom dejín sa odkladá. Toto oneskorenie má konkrétny účel: umožniť, aby sa evanjelium ohlasovalo pohanom. Kým sa posolstvo o Kristovi nerozšíri do celého sveta, katechon – či už v podobe síl poriadku, zákona a štátnej moci, alebo mocného vládcu – pokračuje vo svojej úlohe. Udržiava poriadok a oddaluje nástup chaosu, ktorý by nastal s odhalením „človeka nezákonnosti“. V tomto výklade sa katechon javí ako nástroj „Božej trpezlivosti“ – zadržáva sily zla, aby mali veriaci čas pripraviť sa na parúziu. Čas katechonu tak nepredstavuje „prázdne“ obdobie, ale aktívny priestor pre misiu, vieru a očakávanie, kým sa dejiny napokon nezavršia v Bohu.⁵³

Otázka však znie: prečo musí byť katechon nakoniec odstránený, aby sa mohol objaviť satanov pomocník? Ak by samotné sily poriadku a stability

P. (eds): *The Politics to Come: Power, Modernity and the Messianic*, London : Continuum, 2010, s. 102; CICHOCKI, M. A. (2009). *The one who restrains*, s. 30; MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor?* s. 187

51 MENKEN, M. J. J.: *2 Thessalonians*, s. 110 – 111; GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*, s. 35 – 40; BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 297, 300; BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 321; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 337; JOHNSON, A.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 192; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 102; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 233 – 244; KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 589 – 590.

52 ANDOKOVÁ, M.: Tyconius a jeho chápanie cirkvi podľa spisu *Kniha pravidiel*. In: NEMEC, R. – LICHNER, M. – CHABADA, M. – ANDOKOVÁ, M.: *Pluralita myslenia v tradícii kresťanského staroveku a stredoveku*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 18; TYCONIUS, *Libre Regularum* – *Kniha pravidiel*. In: NEMEC, R. – LICHNER, M. – CHABADA, M. – ANDOKOVÁ, M.: *Pluralita myslenia v tradícii kresťanského staroveku a stredoveku*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 31 – 34; MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor?* s. 198 – 199, 204; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 222.

53 BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 296 – 297; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 101 – 102.

(*law and order*) predstavovali hodnotu samu osebe, katechon by sa premenil na antikresťanskú doktrínu, legitimizujúcu vládnucu moc. V takom prípade by Druhý príchod Krista a konečné víťazstvo spravodlivosti stratili svoj eschatologický význam. *2Sol*/však dôrazne trvá na tom, že katechon musí byť odstránený, aby mohol nastať Kristov príchod. V tomto kontexte nadobúda katechon negatívny význam. Hoci organizovaná moc alebo mocný vládca bráni odhaleniu „človeka nezákonnosti“, zároveň v sebe nesie potenciál nezákonnosti, pretože predlžuje čas súženia veriacich. Preto bude každá takáto „zabraňujúca“ moc nakoniec anulovaná.⁵⁴

Záhadu katechonu sa nám pravdepodobne nepodará vyriešiť. Otto Knoch dokonca poznamenáva: „Kľúč k pôvodnému pochopeniu tejto výpovede sa akoby definitívne stratil.“⁵⁵ Nejasnosť katechonu nie je spôsobená len gramatikou. Absencia interpretačného kľúča k veľkým motívom *2Sol*/a pretrvávajúce spory o Pavlovom autorstve spôsobili, že teologická debata o katechone uviazla na mŕtvom bode.⁵⁶

Aj napriek tejto nejasnosti zohráva katechon v *2Sol*/ zásadnú úlohu. Nech už ide o „niečo“ alebo „niekoho“ – katechon sa stáva symbolom historického času. Ak je tento list autentickým Pavlovým textom, potom katechon, ktorý oddaľuje alebo zadržiava posledný zlom dejín, predstavuje Pavlovo inovatívne riešenie záhady „odloženého“ času parúzie. V tomto liste tak Pavol vytvoril výnimočne originálnu situačnú „eschatologickú časovú os“.⁵⁷

Náš terajší čas, ktorý meriame hodinami, je časom katechonu. Je to obdobie, v ktorom dejiny ešte nevstúpili do finálneho završenia. Čas, v ktorom sa síce prejavuje „tajomstvo nezákonnosti“, no jeho plný nástup je stále (niečim/niekým) zadržiaty. Katechon tu vystupuje ako sila, ktorá oddaľuje apokalyptický rozvrát a udržiava svet v medzi-časí – medzi prítomnosťou a budúcim završením. V tomto zmysle katechon dáva prítomnosti jej hlbší význam: predstavuje čas prípravy na moment, keď bude zadržiaty sila odstránená a pravda sa odhalí v plnosti – v parúzii.⁵⁸ Tento časový rozmer katechonu výstižne charakterizoval Carl Schmitt, keď si v roku 1947 zapísal do *Glossaria*: „Musíme byť schopní vymenovať katechon pre každú epochu za posledných 1948 rokov. Toto miesto nebolo nikdy neobývané, inak by sme už neexistovali.“⁵⁹

54 Agamben in LAMB, M. – PRIMERA, G. E.: Sovereignty between the Katechon and the Eschaton: Rethinking the Leviathan. In: *Telos*, (187), 2009, s. 107–127; AGAMBEN, G.: *The Time that Remains. A Commentary on the Letter to the Romans*. Stanford : Stanford University Press, 2005, s. 110; BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, s. 299, 301; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 339 – 340; TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 101 – 102; KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 591.

55 KNOCH, O.: *První a Druhý list Soluňanům*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 64.

56 TOOTH, S.: *Suddenness and Signs*, s. 2.

57 FOSTER, P.: Who Wrote 2 Thessalonians? s. 154.

58 BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 9 – 10; RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*, s. 346.

59 SCHMITT, C.: *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947 – 1951*. Berlin : Duncker & Humblot, 1991, s. 47.; MEIER, H.: *The Lesson of Carl Schmitt*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 2011, s. 161.

Záver: sekularizovaná eschatológia

V roku 1969 upozornil Louis Evely, že „Kresťania veria v ‚koniec sveta‘, očakávajú konečnú katastrofu, trest pre ostatných.“⁶⁰ Nielen Druhý list Solúnčanom, ale celý Nový zákon chápe dejiny ako smerujúce k vrcholnej udalosti, v ktorej Boh zasiahne do priestoru a času a „tajomstvo nezákonnosti“ – moc zla – bude porazené. Ide o zásadný leitmotív Cirkvi, ktorý sa tisícročia nemení a nezmení sa ani v budúcich storočiach.⁶¹

Eschatológia – toto „posledné slovo o dejinách“ – zostáva dodnes jednou z najvýraznejších konfliktných tém, a to nielen v kresťanstve, ale aj v našom sekulárnom veku.⁶² V západných dejinách sa kresťanská eschatológia aktivovala najmä v obdobiach veľkých kríz, predovšetkým v prostredí skupín, ktoré sa cítili – oprávnene, či neoprávnene – utláčané, prenasledované a zbavené práv. Práve v tomto kontexte nadobúda eschatológia dôležitý emancipačný rozmer: sľubuje, že nespravodlivý vek (*eón*) zanikne a nahradí ho nový spravodlivý vek.⁶³

Kresťanská eschatológia, sprevádzaná katastrofickou povahou vykúpenia, sa preto mohla v maske revolučných teórií objaviť aj v politických úvahách mysliteľov ako Ernst Bloch, Walter Benjamin, Theodor W. Adorno či Herbert Marcuse. Eschatologické motívy – najmä parúzia, chápaná ako revolučné násilie – sa v 20. storočí premenili na politické vízie radikálnej premeny spoločnosti. Parúzia tak získava sekulárnu podobu emancipačných projektov, v ktorých je nespravodlivý poriadok („systém“) zničený, aby uvoľnil miesto spravodlivejšiemu svetu. Sekularizovaná kresťanská eschatológia sa týmto spôsobom stáva hnacou silou spoločenských premien v modernom politickom myslení. V tomto kontexte sa náboženské očakávania budúceho vykúpenia transformujú do sekulárnych politických programov, ktoré chápu radikálnu zmenu systému ako cestu k lepšej budúcnosti. Eschatológia tu už nie je teológiou budúcnosti – stáva sa teóriou revolúcie, ktorá ponúka víziu nového sveta za hranicami súčasného poriadku.⁶⁴

Mimoriadny záujem filozofov a politických teoretikov o *2So*/vyvolal nemecký právnik Carl Schmitt. Vo svojom výklade premenil tento novozákonný text na symbol takzvanej konzervatívnej revolúcie, s dôrazom na uctievanie silných štátov a autoritatívnych foriem vlády. Pre Schmitta predstavovalo „tajomstvo nezákonnosti“ liberálne myslenie, ktoré, podľa neho, ohrozuje štát tým, že sa snaží zrušiť jeho autoritu v prospech slobodnej ekonomiky, individuálnych práv a úplnej sekularizácie spoločnosti. Podľa jeho interpretácie deštruktívne sily liberálneho parlamentarizmu podkopávajú moc štátu, keď v mene práv jednotlivca – a menšín – oslabujú jeho schopnosť udržiavať poriadok a stabilitu.⁶⁵

60 EVELY, L.: *In the Christian Spirit*. New York : Herder and Herder, 1969, s. 95.

61 BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 331.

62 FREY, J.: *New Testament Eschatology*, s. 5.

63 MENKEN, M. J. J.: *2 Thessalonians*, s. 61 – 62.

64 MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor?* s. 194, 222.

65 Pojem *liberáli* sa po prvýkrát objavil v politickom zmysle počas rokov 1820 – 1823. *Liberales* bojovali (a preto ich nazývali aj *radikáli*) za zavedenie španielskej ústavy z roku 1812. V tomto zmysle sa *liberales*

V Schmittovej interpretácii predstavoval katechon silný štát, ktorý chráni základné stavebné prvky spoločnosti – autoritu, zákon a poriadok, prirodzený zákon, ideu vodcovstva, rodinu a Cirkev. Schmittova kritika liberalizmu a demokracie vychádzala z presvedčenia, že iba autoritatívny štát dokáže účinne zadržiavať sily chaosu a tým zabrániť príchodu Antikrista. Podľa neho liberálny štát nedokáže odolávať sekulárno-kapitalistickým silám, ktoré nevyhnutne vedú spoločnosť do krízy. Táto „liberálna“ kríza spôsobuje chaos, rozvrat, neporiadok a nestabilitu, čím otvára priestor pre apokalyptický rozklad spoločnosti. Schmittovo politicko-filozofické čítanie *2SoI* tak poskytlo teoretické ospravedlnenie autoritárskych režimov, ktoré tvrdili, že iba silný štát s centralizovanou mocou dokáže ochrániť spoločnosť pred chaosom a udržať dejiny v stave poriadku až do Božieho zásahu.⁶⁶

Takéto politicko-filozofické čítanie však otvára viaceré problematické otázky. Jörg Frey upozornil, že eschatologické naratívy sa často využívali – a naďalej využívajú – na šírenie strachu alebo ospravedlňovanie násilia voči údajným „predstaviteľom zla“. Kresťanská eschatológia sa tak môže stať „jednou z najnebezpečnejších oblastí novozákonného učenia“.⁶⁷ Navyše, už v stredoveku bola problematika katechonu zatienená postavou Antikrista. Postava „človeka nezákonnosti“, stojaca v ostrom protiklade ku Kristovi, poskytovala dramatický a morálne jednoznačný obraz zla – na rozdiel od záhadného katechon, ktorého identita zostáva nevysvetlená.⁶⁸

Toto „prevalcovanie“ Druhého listu Solúnčanom historicizmom viedlo k spájaniu jeho hlavných motívov s konkrétnymi historickými udalosťami. Historicizmus považoval – a naďalej považuje – postavu „človeka nezákonnosti“ za skutočnú historickú osobu. V priebehu dejín tak boli za „Antikrista“ označované rôzne postavy v závislosti od konkrétneho historického a spoločenského kontextu. Táto historicistická interpretácia ukazuje, ako sa eschatologické motívy listu opakovane prispôbovali rôznym historickým epochám. Parúzia, „človek nezákonnosti“, a katechon boli opakovane reinterpretované tak, aby odrážali aktuálne politické, náboženské a spoločenské obavy.⁶⁹

V roku 2009 predniesol filozof Giorgio Agamben vo francúzskej Katedrále Notre-Dame, za prítomnosti vysokých cirkevných predstaviteľov, vrátane parížskeho arcibiskupa André Vingt-Troisa, prednášku, v ktorej označil eschatológiu – etiku čakania – za kľúčové posolstvo evanjelií. V kontexte historicizmu varoval, že „mystérium nezákonnosti“ možno pochopiť iba v rámci eschatologického horizontu. Podľa Agambena Cirkev však postupne

stali obhajcami parlamentarizmu proti monarchizmu, náboženskej tolerancie a zástancovia voľného trhu. In: KIRCHNER, E. J.: *Liberal parties in Western Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988, s. 2 – 14; PALMER, R. R. – COLTON, J.: *A History of the Modern World to 1815*. New York : McGraw-Hill, Inc., 1995, s. 435; HRABOVSKÝ, M.: K problému katechon v politickej teológii Carla Schmitta, s. 41 – 55.

66 MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor?* s. 13, 210; STORME, T.: Maintenir l'histoire en mouvement. In: Vingtième Siècle. Revue d'histoire, 1 (117), 2013, s. 119 – 132; HRABOVSKÝ, M.: K problému katechon v politickej teológii Carla Schmitta, s. 41 – 55.

67 FREY, J.: *New Testament Eschatology*, s. 5.

68 MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor?* s. 195, 200, 204.

69 BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 331; THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 233 – 244; KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*, s. 599 – 602.

„pozabudla“ na svoj eschatologický rozmer a stotožnila postavu „človeka nezákonosti“ s Antikristom. Tým sa celá eschatologická schéma Druhého listu Solúnčanom zredukovala na ontológiu Zla. Táto tendencia – identifikovať ako Zlo konkrétneho človeka, skupinu, ideu alebo štruktúru – postupne vytlačila z Cirkvi záujem o samotnú eschatológiu.⁷⁰

Agambenova kritika nebola ojedinelá. Podobné obavy vyjadril aj Alexander-Kenneth Nagel, ktorý nedávno upozornil, že v súčasnom oživení nacionalizmu možno hovoriť o fenoméne „presunutej eschatológie“. Cirkev tak čelí problému, že v situácii, keď sa pre milióny ľudí transcendentná spása stáva len „rozprávku“, sa eschatologické prisľuby presúvajú do tohto sveta – do nášho času a dejín. Kresťanská eschatológia sa v tomto kontexte môže stať ľahkou korisťou šikovných politikov.⁷¹

Rovnako aj historicizmus, v snahe prispôbiť Druhý list Solúnčanom konkrétnym historickým okolnostiam, zredukoval eschatológiu na „negatívnu apokalyptiku“. Táto forma apokalyptiky sa sústreďuje na verbalizáciu strachu z kríz a konfliktov. Predstavuje svet ako ohrozený chaosom, čo následne povoláva katechon – silné štáty alebo „vodcovské“ postavy – aby tieto krízy „spomalili“ či „zadržali“. V tomto kontexte sa dokonca katechonom môže stať aj vakcína, ktorej rýchly vynález „spomalí“ nástup pandemickej „apokalypsy“. ⁷² Takto poňatá negatívna apokalyptika „vykostila“ kresťanskú eschatológiu o jej najpodstatnejší rozmer: pozitívne chápanie posledných čias ako nádeje na novú spravodlivosť a dôraz na to, že jediným skutočným aktérom eschatologického scenára je samotný Boh.⁷³

Historicistické výklady a falošné svetské utópie kladú dôraz na ľudskú moc, ľudské konanie, politické riešenia a vodcovskú autoritu. Eschatológiu tak posúvajú do sféry politickej pragmatiky, v ktorej sa parúzia a zavŕšenie dejín menia z Božieho konania na projekt svetských mocností. Takéto chápanie deformuje kresťanskú nádej, ktorá je v jadre teocentrická. Alfons Motschenbacher preto upozorňuje, že „pokús identifikovať katechon vo svetových dejinách treba považovať za úplne mylnú predstavu“.⁷⁴

V Druhom liste Solúnčanom nachádzame odpoveď na problém oneskorenej parúzie a etiky čakania v „medzičase“ – medzi Kristovým zmŕtvychvstaním a jeho Druhým príchodom. V tomto „eschatologickom napätí“ nežili len Solúnčania – nachádzame sa v ňom aj my. Ako teda žiť v očakávaní toho, čo ešte len príde?⁷⁵

Druhý list Solúnčanom ponúka víziu prichádzajúcej budúcnosti, v ktorej posledné slovo patrí iba Bohu – nie politickým silám, ideám či mocným vodcom. S jeho pomocou dokážeme rozlíšiť medzi kresťanskou eschatologickou nádejou a falošnými politickými utópiami. Hoci sa sekulárny katechon často

70 AGAMBEN, G.: *The Mystery of Evil: Benedict XVI and the End of Days*. Stanford : Stanford University Press, 2017, s. 20.

71 NAGEL, A.: *Corona und andere Weltuntergänge*, s. 110.

72 NAGEL, A.: *Corona und andere Weltuntergänge*, s. 110.

73 MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor?* s. 195.

74 MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor?* s. 191.

75 BYRON, J.: *1 and 2 Thessalonians*, s. 9 –10; CICHOCKI, M. A. (2009). *The one who restrains*, s. 33.

prepisuje do podoby „silného štátu“ či „nevyhnutnosti poriadku“ ako jedinej možnosti ako odvrátiť chaos, Pavol ponecháva eschatologický horizont otvorený výhradne pre Krista.

Namiesto špekulácií by sme preto mali radšej pozorne skúmať Pavlovu stratégiu. Nezajímať sa o to, *kedy* nastane parúzia a „nedať sa rýchlo vyviešť z rovnováhy ani znepokojiť, či už skrze ducha, slovo, alebo list, údajne od nás, akoby už nastal deň Pánov“ (2Sol 2, 2). Pretože Pavol nemal žiadne pochybnosti o tom, že Kristus nakoniec zvíťazí.

Literatúra

- AGAMBEN, G.: *The Mystery of Evil: Benedict XVI and the End of Days*. Stanford : Stanford University Press, 2017. e-ISBN 9781503602748.
- AGAMBEN, G.: *The Time that Remains. A Commentary on the Letter to the Romans*. Stanford : Stanford University Press, 2005. ISBN: 9780804743839.
- ANDOKOVÁ, M.: Tyconius a jeho chápanie cirkvi podľa spisu *Kniha pravidiel*. & TYCONIUS, Liber Regularum – Kniha pravidiel. In: NEMEC, R., LICHNER, M. – CHABADA, M. – ANDOKOVÁ, M.: *Pluralita myslenia v tradícii kresťanského staroveku a stredoveku*. Trnava : Dobrá kniha, 2014. ISBN 978-80-7141-866-5.
- AUGUSTINE: *De civitate Dei*. (XX,19) Dostupné online na: <https://www.thelatinlibrary.com/augustine/civ20.shtml>
- AUNE, D. E.: Early Christian Eschatology. In: *The Anchor Bible dictionary*, Vol 2 D-G. New York : Doubleday, 1992, s. 594 – 609. ISBN 0-385-19360-2.
- BARCLAY, J. M. G.: Conflict in Thessalonica. In: *The Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 55(3), 1993, s. 512 – 530.
- BEST, E.: *The First and Second Epistles to the Thessalonians*. New York : Harper and Row, 1972. ISBN 0 7316 1307 6.
- BETZ, O.: Der Katechon. In: *New Testament Studies*, 9(3), 1963, s. 276 – 291. <https://doi.org/10.1017/S0028688500001788>
- BLINDOW, F.: *Carl Schmitts Reichsordnung: Strategie für einen europäischen Großraum*. Berlin : Akad. Verl., 1999. ISBN 978-3-05-003405-8.
- BROMILEY, G. W.: *Theological Dictionary of the New Testament*. Michigan : William B. Eerdmans Publishing Company, 1985. ISBN 0802824048.
- BYRON, J.: 1 and 2 Thessalonians. Michigan : Zondervan, 2014. ISBN 978-0-310-32726-4.
- CAPUTO, J. D, ALCOFF, L. M. (eds): *St. Paul among the Philosophers*. Indiana University Press, 2009. ISBN 978-0-253-35317-7.
- CICHOCKI, M. A.: The one who restrains. In: *Civitas Studia Z Filozofii Polityki*, (11), 2009, s. 9 – 39. <https://doi.org/10.35757/civ.2009.11.01>.
- DUNBAR, D. G.: The Delay of the Parousia in Hippolytus. In: *Vigiliae Christianae*, 37, (4), 1983, s. 313 – 327.

- DUNN, J. D. G.: *The Theology of Paul the Apostle*. Michigan, Cambridge : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 1998. ISBN 0-8028-3844-8.
- EVELY, L.: *In the Christian Spirit*. New York : Herder and Herder, 1969.
- FOSTER, P.: Who Wrote 2 Thessalonians? A Fresh Look at an Old Problem. In: *Journal for the Study of the New Testament*, 35(2), 2012, s. 150 – 175. <https://doi.org/10.1177/0142064X12462>
- FREED, E. D.: *The Apostle Paul and his Letters*. London, Oakville : Equinox, 2005. ISBN 1-84553-002-0.
- FREY, J.: New Testament Eschatology – An Introduction: Classical Issues, Disputed Themes, and Current Perspectives. In: WATT, van der J. G. (ed.): *Eschatology of the New Testament and Some Related Documents*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2011, s. 3 – 32. e-ISBN PDF 978-3-16-151814-0.
- GOLDHILL, S.: *The Christian Invention of Time: Temporality and the Literature of Late Antiquity*. Cambridge University Press, 2022. ISBN 978-1-316-51290-6.
- GUPTA, N. J.: *1 – 2 Thessalonians*. Cascade Books, 2016. ISBN 978-1-5326-0101-9.
- HANYŠ, M.: *Apoštol filosofů. Studie k Pavlově politické teologii a její recepci v soudobé filosofii*. Praha : TOGGA, 2014. ISBN 978-80-7476-055-6.
- HERIBAN, J.: *Úvody do Starého i Nového zákona s výberovou a tematicky zoradenou bibliografiou*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1997. ISBN 80-7162-191-9.
- HOELZL, M.: Before the Anti-Christ is Revealed: On the Katechontic Structure of Messianic Time, In: BRADLEY, A. – P. FLETCHER, P. (eds): *The Politics to Come: Power, Modernity and the Messianic*, London : Continuum, 2010, s. 98 – 110. ISBN 978-1-84706-315-1.
- HRABOVSKÝ, M.: K problému katechon v politickej teológii Carla Schmitta. In: *Studia Aloisiana*, 12(1), 2021, s. 41 – 55. ISSN 1338-0508.
- JOHNSON, A.: *1 and 2 Thessalonians*. Michigan : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2016. ISBN 9780802825520.
- KEITH, CH.: In My Own Hand: Grapho-Literacy and the Apostle Paul. In: *Biblica*, 89, 2008, s. 39 – 58.
- KIM, S. – BRUCE, F. F.: *1 & 2 Thessalonians*. Grand Rapids : Zondervan, 2023. ISBN 9780310139874.
- Kirchner, E. J.: *Liberal parties in Western Europe*. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. ISBN 0-521-32394-0.
- KNOCH, O.: *První a Druhý list Soluňanům*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-439-3.
- LAMB, M. – PRIMERA, G. E. (2019). Sovereignty between the Katechon and the Eschaton: Rethinking the Leviathan. In: *Telos*, (187), 2009, s. 107–127. <https://doi.org/10.3817/0619187107>
- MARSHAL, I, H.: *1 and 2 Thessalonians*. NCB. Grand Rapids : Eerdmans, 1983. ISBN 10-0551010061.
- MATTER, A. E. (ed.): *Second Thessalonians. Two Early Medieval Apocalyptic Commentaries*. Kalamazoo, Michigan : Medieval Institute Publications, 2001. ISBN 1-58044-018-5.

- MEIER, H.: *The Lesson of Carl Schmitt*. Chicago and London : The University of Chicago Press, 2011. ISBN 978-0-226-51886-2.
- MENKEN, M. J. J.: *2 Thessalonians*. London and New York : Routledge, 2002. ISBN 0-203-13306-4.
- MOTSCHENBACHER, A.: *Katechon oder Grossinquisitor? Eine Studie zu Inhalt und Struktur der Politischen Theologie Carl Schmitts*. Marburg : Tectum Verlag, 2000. ISBN 978-3-8288-8149-5.
- MURPHY-O'CONNOR, J.: *Paul the Letter-Writer. His World, His Options, His Skills*. Collegeville, Minnesota : The Liturgical Press, 1995. ISBN 0-8146-5845-8.
- MURPHY-O'CONNOR, J.: *Paul: A critical life*. Oxford : Clarendon Press, 1996. ISBN: 9780191500954.
- NAGEL, A.: *Corona und andere Weltuntergänge: Apokalyptische Krisenhermeneutik in der modernen Gesellschaft*. Transcript Verlag, 2021. ISBN 978-3-8394-5595-1.
- PALMER, R. R. – COLTON, J.: *A History of the Modern World to 1815*. Eighth Edition. New York : McGraw-Hill, Inc., 1995. ISBN 0-07-040829-7.
- PETERSEN, D. L.: Eschatology. In: *The Anchor Bible dictionary*, Vol 2 D-G. New York : Doubleday, 1992, s. 575 – 579. ISBN 0-385-19360-2.
- POKORNÝ, P.: *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha : Vyšehrad, 1993. ISBN 80-7021-052-4.
- PROZOROV, S.: The katechon in the age of biopolitical nihilism. In: *Continental Philosophy Review*, 45, 2012, s. 483 – 503. <https://doi.org/10.1007/s11007-012-9232-y>
- RICHARD, E. J.: *First and Second Thessalonians*. Minnesota : Liturgical Press, 2007. ISBN 978-0-8146-5974-8.
- SCHMITT, C.: *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947 – 1951*. Berlin : Duncker & Humblot, 1991. ISBN 978-3-428-54486-8.
- STORME, T.: Maintenir l'histoire en mouvement. In: *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 1 (117), 2013, s. 119 – 132. ISBN 9782724633337.
- STROBEL, A.: *Untersuchungen zum eschatologischen Verzögerungsproblem auf Grund der Spätjüdisch-urchristlichen Geschichte von Habakuk 2,2 ff*. Leiden, Köln : 1961.
- THISELTON, A. C.: *1 & 2 Thessalonians: Through the Centuries*. Chichester : Wiley-Blackwell, 2011. ISBN 978-1-4051-9682-6.
- TOOTH, S.: *Suddenness and Signs. The Eschatologies of 1 and 2 Thessalonians*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2024. eISBN 978-3-16-163564-9.

Mgr. Milan Hrabovský, PhD.
 Ancienne Route 9
 1218 Le Grand-Saconnex GE Suisse
milan.t.hrabovsky@gmail.com
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2571-3678>